

LYCKEBYÅN

- fåglar i vattnet

Olika vatten

Från källan till utloppet i Östersjön rinner Lyckebyåns vatten inte bara som en å. På flera ställen rinner vattnet genom sjöar och olika våtmarker som mader och kärr. En del fåglar trivs bäst i rinnande vatten medan en del hellre vill vara i en sjö. Andra finns bara på sankmarker. Anledningen till att fåglarna har delat upp sig så här är att de inte äter samma saker. Vad kan det finnas för mat för fåglarna i en sjö? Vad äter fåglarna som bor på en sankmark?

Olika utseende

Fåglarna skiljer sig ganska mycket åt till utseendet. Svanar och gäss har långa halsar, korta ben och kort näbb. Tranor och hägrar har långa halsar, långa ben och en lång näbb. Hackspettar har kort hals, korta ben och en lång näbb. Domherren och andra småfåglar har kort hals, korta ben och en kort näbb. Det är deras sätt att äta som bestämmer hur de ser ut. Vad har svanen för nytta av sin långa hals? Vad använder hägern sin långa näbb till? Fundera på hur olika fåglarnas näbbar kan se ut och varför de ser ut som de gör.

Storlom

Storlommen är lite större än en gräsand och är svart, vit och grå i fjäderdräkten. I stora sjöar med klart vatten trivs storlommen. Där kan den dyka efter fisk. Där det finns lommar är vattnet alltså bra. Törn och Skärsjön är sjöar där det finns storlom.

Storlommen visar sig inte gärna för människor. Om den märker att man kommer nära så dyker den och simmar iväg under vattenytan. En storlom kan dyka väldigt djupt och vara under vattenytan riktigt länge. Särskilt känslig för störningar är den vid sitt bo. Därför ska man inte paddla eller simma nära storlombsbon.

Det som storlommen är mest känd för är sitt speciella läte. Det hörs mest om natten och är lite kusligt. Därför brukar det användas i skräckfilmer. På vintern när sjöarna fryser flyttar storlommen till havet, men den kommer tillbaka när isen är borta på sjön.

Storlommen har fötterna längst bak på kroppen till skillnad från änder. Det gör att den har mycket svårt att gå på land. Boet byggs därför på en liten tuva precis över vattenytan, så att lommen kan simma ända fram. Om vattennivån i sjön höjs så dränks boet. Om vattenytan sänks kanske lommen inte kan ta sig upp i boet. När ungarna lämnar boet kan de ibland åka snålskjuts på ryggen på en av sina föräldrar om de inte orkar simma.

Varför vill storlommen ha klart vatten när den fiskar? Har du själv hört en storlom någon gång? Förklara hur den låter. Hur ändrar sig vattennivån i en sjö under ett år? Vad kan människan göra som ändrar på vattennivån?

Doppingar

Det finns tre olika doppingar i våra trakter. Störst är skäggdoppingen. Den är nästan så stor som en gräsand. Svarthakedoppingen är stor som en kaja och minst är smådoppingen. Den är inte större än en andunge. Doppingarna vill tvärtemot lommarna ha grunda och växtrika sjöar. Yggersrydsjön, Rostockasjön och Bockabosjön är exempel på doppingsjöar. Precis som lommen har doppingarna fötterna längst bak på kroppen. Doppingarna flyttar ut till havet på vintern.

Skäggdoppingen är oräddast och visar sig gärna. Den är lätt att känna igen på de båda tofsarna den har på huvudet och på fjädrarna som ser ut som ett skägg. Skäggdoppingens bo är som en flotte och flyter på vattnet. Det görs fast vid ett vasstrå eller en buske så att det inte flyter iväg.

Svarthakedoppingen är inte så vanlig och den gömmer sig gärna i vassen. När den visar sig känner man igen den på det svarta huvudet med gula tofsar och röda ögon. Den bor ofta nära skrattmåsar.

Smådoppingen är ovanligast. Den är så liten att den lätt blir mat åt en stor gädda. Därför bor den bara i sjöar, diken och dammar där det inte finns stora fiskar. Den tycker mycket om grävda dammar som bevattningsdammar, reningsdammar och branddammar. Det bästa kännetecknet är den gula mungipan.

Vad är bra med ett bo som flyter? Varför är det säkrare att bo tillsammans med skrattmåsar än att bo själv? Vad är ett dämme?

Svanar

Vi har tre sorters svanar i Sverige. Alla är helt vita i fjäderdräkten.

Tundrasvanen bor i Sibirien på sommaren och övervintrar i Nordsjön. Den flyger över vårt område på vårar och höstar och kan då rasta i någon sjö, som den t ex gjort i Skärsjön. Den är bara lite större än en kanadagås, men ser ut som en sångsvan.

Sångsvanen är 1,5 meter från näbb till stjärt och halsen är halva längden. Näbben är rak och gul. Den har ett sjungande läte som hörs mycket långt. Hos oss bor sångsvanen mest i skogsgölar, men i Norrland bor den på myrar. På våarna rastar sångsvanarna som är på väg till Norrland i våra våtmarker. Bockabosjön är sydöstra Sveriges bästa rastplats för sångsvan.

Knölsvanen har fått sitt namn av den svarta knölen som sitter på näbben. Näbben är orangefärgad. Storleken på knölsvanen är samma som på sångsvanen, men knölsvanen reser (lyfter) ofta på vingarna när den simmar. Knölsvanen är vår tyngsta fågel. Den kan väga 12 kilo. Den har ingen sång och är tyst när den flyger, men vingarna gör ett högt surrande och vinande ljud, nästan som vindrutetorkare. Knölsvanen var vanligare hos oss förr. Nu har sångsvanen tagit över mer och mer.

Varför stannar svanarna till och rastar när de flyttar? Svanarna är så tunga att de inte kan flyga rakt upp. Hur gör de när de ska lyfta och flyga iväg? Hur gör de när de landar? Jämför med ett flygplan.

Gäss

Av alla sorters gäss som vi kan se är det bara två som är vanliga hos oss, grågås och kanadagås.

Grågåsen är lite mindre än kanadagåsen och mest grå. Näbben och fötterna är skära. Den är vanligast på våarna och höstarna då stora flockar rastar. Några få bygger bo och får ungar här, t ex i Hörnsjön norr om Vissefjärda. Ungarna kallas för gässlingar. Grågåsen har ett kacklande läte. På dagarna betar de gräs på land och på nätterna sover de ute på vattnet. Gässen flyger i en särskild form som heter gåsplog.

Kanadagåsen kommer från Kanada och fanns inte i Sverige före 1930. Det var Bengt Berg från Blekinge som tog hit de första kanadagässen. Vår natur liknar den som finns i Kanada och gässen trivdes därför här och har bara blivit fler och fler. Kanadagåsen har svart hals och huvud utom hakan som är vit. Den har ett

tutande eller trumpetande läte som kan vara ganska störande. Den stör också genom att den smutsar ner på badplatser med sitt bajs. Kanadagässen är inte så ofta i flockar, utan mest i par. De finns i nästan alla sjöar nu för tiden.

Varför sover inte gässen på land? Hur ser en gåsplog ut? Varför flyger gässen så? Nu får man inte längre flytta olika djur och fåglar till platser där de inte hör hemma. Varför det? Hur kan man göra för att kanadagässen inte ska komma åt badstranden?

Änder

Man brukar dela in änderna i simänder och dykänder. Simänderna kan dyka precis under vattenytan, men det är jobbigt för dem. De brukar tippa framåt istället. Hanen hos simänderna kallas för drake. Dykänderna kan man dela in i äkta dykänder och skrakar. Det finns 7 sorters simänder i Sverige, men hos oss bor det bara 2, krickan och gräsanden. Det finns 8 olika äkta dykänder i Sverige. De flesta bor vid kusten, men en bor i våra åar, gölar och sjöar, knipen. Av Sveriges tre sorters skrakar har vi en, storskraken.

Krickan är vår minsta and, bara lite mer än hälften så stor som en gräsand. Honan ser ut som en liten gräsandshona. Hanen är grå med en gul triangel längst bak. Han har ett brunrött huvud med en grön fläck från ögonen till nacken. Krickan har ett läte som är lätt att komma ihåg. Det låter som när man drar en nagel över tänderna på en kam, krrrik. Det är så den har fått sitt namn. Krickan bygger sitt bo i vilken typ av vatten som helst, bara det finns skog intill. I Lyckebyån bor det krickor bl a vid Huvudhultakvarn och Brinkabo.

Gräsanden är vår vanligaste simand. Det är från gräsanden vi har fått tamankan. Alla vet väl hur gräsandshonan ser ut med sitt gröna huvud? Det är inte alltid så! Från juli till september tappar han de gröna fjädrarna och ser då ut som honan i huvudet. Enda undantaget är näbben som är gul på hanen och orange på honan. Lätet är kvackande. Gräsanden är orädd och kan äta ur händerna på människor. Sitt namn har den fått av att den äter gräs och sjögräs. Gräsanden finns i minsta göl och i sjöar, sankmarker och parkdammar. Den bygger sitt bo nästan överallt, t ex under en buske, i ett trädhål eller i ett båthus.

Knipen är i storlek mellan krickan och gräsanden. Honan är grå med brunt huvud och hanen är svartvit med grönt huvud. Han har också en vit fläck mellan ögat och näbben. Den kallas för peng. Knipen har ett toppigt huvud. Hanens läte är lite ruskigt. För samtidigt som han säger kniip, så slänger han bak huvudet så man tror att han bryter nacken. När kniporna flyger hör man ett visslande ljud från deras vingar. Knipen bor i hål i träd eller i stora holkar. Finns inte det kan de bo lite var som helst t ex i en skorsten eller under ett golv. Knipen finns i alla typer av vatten.

Storskraken är lite större än en gräsand. Honan är mest grå med brunt huvud och tofs i nacken. Hanen är mest vit med mörkgrönt huvud. Båda har en röd näbb som är smal och full med taggar. Det är för att den ska kunna bita tag i hala fiskar. Storskraken bor liksom knipen i trädhål eller holkar vid en å eller sjö. Den vill ha fiskrika vatten. På hösten samlas storskrakarna i stora flockar och cirklar in fiskstim som de kalasar på.

Förr samlade man in anddun. Vad hade man det till? Hur stor holk behöver en storskrake ha?

Sothöna

Sothönan är sotsvart med en vit näbb och vit panna. Storleken är nästan som en knipa. Lätet brukar beskrivas som när man kastar en glödlampa på en sten, men det vet väl inte många hur det låter. Det är ett exploderande läte, ungefär spittz. Sothönan bor i vassen och är väldigt arg mot alla som kommer nära. Sothönan bryr sig inte om ifall det är isflak i vattnet. Det är bara när sjön fryser helt som den flyttar ut till kusten. När sothönan ska dyka gör den ett litet hopp för att ta sats. Annars flyter den som en kork. Tårna är väldigt breda. Sothönan finns i Hörnsjön och Kyrksjön.

Varför flyter sothönan som en kork? Flyter vi i vattnet? Hur kan man flyta bättre? Vad har sothönan för nytta av sina breda tår?

Vitfåglar

Vitfåglar är en sammanslagning av trutar, måsar och tärnor. Att man kallar dem för vitfåglar beror på att de är nästan helt vita. Trutar och måsar är nära släkt. Trutarna är större än måsarna. De har trubbiga näbbar och avrundade vingspetsar. Av trutarna finns havstrut och gråtrut hos oss och av måsarna finns fiskmås och skrattmås. Tärnorna är smalare än andra vitfåglar och har spetsig näbb och spetsiga vingar. De är väldigt duktiga på att flyga. Hos oss finns fisktärnan.

Havstruten är en jättestor fågel, snäppet mindre än en grågås. Den känns igen på sin sotsvarta rygg och sina gråskära ben. Andra vitfåglar bor oftast tillsammans i kolonier, men havstruten bor själv. Boet är en bale på en sten. Havstruten äter mest döda djur och fisk, men gillar särskilt mycket att ta fågelägg och fågelungar. Finns det trutar i närheten brukar andra fåglar inte få så många överlevande ungar. Ett par havstrutar har bott i Skärsjön några år.

Gråtruten är stor som en gräsand och grå på ryggen. Den har skära ben. Det tar tre år för en gråtrut att få sina färger. I början är de spräckliga. Näbben har en röd fläck. Den hackar ungarna på när de vill bli matade. Gråtrutarna bor vid vattnet men flyger varje morgon iväg för att leta mat på en soptipp eller en nyplöjd åker. De återvänder på kvällen och sover gärna i fiskehamnar. Ibland kan man se stora moln med gråtrutar som flyger runt högt upp i luften och spanar efter en matplats.

Fiskmåsen ser ut som en gråtrut, men den har gröna ben och är mindre, bara som en kråka. Näbben är rent gul och saknar trutarnas röda fläck. Fiskmåsens läte får många att tänka på sommar. Det låter ungefär ke-jå ke-jå ke-jå. Fiskmåsar bor många tillsammans och bygger gärna sina bon på stenar. Det är vår vanligaste vitfågel här i trakten och finns lite överallt.

Skrattmåsen är mellan en kaja och en kråka i storlek. Den är vit med grå rygg och röda fötter och näbb. Lättast känner man igen den på den bruna ansiktsmasken. På vintern försvinner de bruna fjädrarna utom en liten fläck bakom ögat. Skrattmåsen har ett skrånande och skrattande läte. Skrattmåsar bor alltid många tillsammans och bygger sina bon i stora vassbälten. Tyvärr minskar skrattmåsar ordentligt i hela Sverige.

Fisktärnan är lika stor som skrattmåsen. Den är också vit med grå rygg och har röda ben och näbb, men är svart från pannan till nacken. Som alla tärnor flyger den mycket fortare än måsar och trutar och störtar rakt ner när den fiskar. Fisktärnan flyttar till södra Afrika på vintern. Den finns i Törn, Getasjön, Grimmansmålasjön, Kyrksjön och Skärsjön, men oftast bara ett par.

Vilka andra djur än trutar tar fågelägg? Gråtruten lever av människans sopor och daggmask från plöjda fält. Finns det fler djur som drar nytta av människan? Varför tänker många på sommaren när de hör fiskmåsen? Finns det någon fågel som får dig att tänka på jul? En stor samling skrattmåsar kan vara väldigt skråniga. Kan en fågel ha ett fult läte? Fisktärnan flyttar långt bort och flyger lika långt tillbaka varje år. Hur långt kommer man om man lägger ihop vägarna?

Detta blad ingår i en serie om Lyckebyåns natur, kultur och miljö utgiven av Lyckebyåns vattenförbund. Materialet vänder sig i första hand till elever i grundskolan.

På vår hemsida finns mer information om Lyckebyån och förbundets verksamhet.

Vill du veta mer om fåglar kan du kontakta din lokala fågelklubb eller ornitologiska förening.